Slutrapport för *Fjällens rörelsearv: Diskreta monument i hållbar fjällutveckling*

Ansvarig institution, med fullständig institutionsadress
Avdelningen för historiska studier av teknik, vetenskap och miljö, KTH
Teknikringen 74D
100 44 Stockholm

Medverkande institutioner eller discipliner
KTH (miljöhistoria, landskapshistoria, idrottshistoria).
Ájtte (arkeologi, kulturhistoria).

Projektledare, med titel, födelseår, adress till nuvarande arbetsplats samt e-post adress
Sverker Sörlin (1956), professor.
Avdelningen för historiska studier av teknik, vetenskap och miljö, KTH
Teknikringen 74D
100 44 Stockholm
sorlin@kth.se

Projektmedarbetare, med titel och födelseår
Inga-Maria-Mulk (1950), fil. dr. i arkeologi
48 Alpha Road
CB43DG Cambridge, England
i.m.mulk@gmail.com

Daniel Svensson (1983), forskarstuderande
Avdelningen för historiska studier av teknik, vetenskap och miljö, KTH
Teknikringen 74D
100 44 Stockholm
daniel.svensson@abe.kth.se

Sammanfattande resultat
I ”Fjällens rörelsearv: Diskreta monument i hållbar fjällutveckling” har vi visat på rörelsens betydelse för den kulturella förståelsen och den fysiska förändringen av fjällandskapet. Genom de inom projektet lanserade begreppen *rörelsearv* (*movement heritage* eller *mobility heritage*) och *rörelselandskap* (*landscapes of mobility*) har vi skapat ett användbart verktyg för att identifiera, artikulera och synliggöra lämningar av rörelse, som annars skulle kunna förbli försummade. I de områden där vi gjort fältstudier (Nikkaluokta, Saltoluokta, Vålådalen, Sälenfjällen, Grövelsjön m.fl.) har konkreta exempel på rörelsearv identifierats och beskrivits. Konkurrensen om markanvändning i fjällen ökar, med konflikter som följd. Samtidigt finns det flera exempel på hur olika småskaliga aktörer och aktiviteter kan röra sig i och samverka kring ett landskap, och har gjort så under väldigt lång tid. När sådana platser artikuleras som rörelsearv kan de få ökad status och i förlängningen även ett stärkt skydd. Rörelsearvet har

därför potential att bidra till hållbart sambrukande i fjällen, samtidigt som det fördjupar förståelsen av vad kulturarv är och hur det ska hanteras.

Bakgrund och syfte med projektet

Det svenska fjällandskapet har stor betydelse, kulturellt, ekologiskt och ekonomiskt. Det utgör också ett stort kultur- och naturarv. Skydd av fjällens arv är emellertid huvudsakligen begränsat till nationalparker eller naturreservat. Viktiga minnen och värden har därmed inte uppmärksammats och utvecklingsmöjligheter har lämnats outnyttjade.

Med detta projekt har vi haft ambitionen att rikta uppmärksamheten på rörelsens betydelse. Fjällen är i hög grad ett rörelselandskap. Platserna i detta landskap är i regel inte möjliga att hänföra till kultur eller natur; de är på samma gång båda. De har formats genom samiskt liv i århundraden, genom jakt, fiske, fångst, friluftsliv, turism, idrott, vetenskap. Rörelsen har sina landskap och sina infrastrukturer, men dessa är i regel blyga och diskreta. Samtidigt är de helt centrala för fjällens kultur och näringar och kan förväntas bli det ännu mer i framtiden om efterfrågan på miljöer för rörelse, träning och upplevelser fortsätter att växa.

Projektets övergripande syfte är därför att synliggöra och uppmärksamma ett försummat kultur- och naturarv. Forskningen knyter tydligt an till flera av de områden som efterfrågas i utlysningen. Hittills har landskapsformande jordbruk, skogsbruk, gruvbrytning, kraftverk och annan infrastruktur uppmärksammats, bl. a. genom ”Norrbottens teknologiska megasystem” (RAÄ). Den mänskliga skalans ”rörelsearv” och dess diskretare infrastruktur i form av renflyttningsstråk, slakt- och skiljningsplatser, stigar, skidspår, vandringsleder, farleder, övernattningsplatser etc. väntar i stort sett på att artikuleras. Detta arv har på ett grundläggande sätt format förståelsen av fjällen. Platser som Vålådalen och Sälen är intimt förknippade med skidåkning, Abisko, Nikkaluokta och Grövelsjön har färgats av friluftsliv, småskalig turism, men också vetenskap. Ett samiskt kultur- och naturarv kan överhuvudtaget inte tänkas utan rumsliga rörelser över dygn, årstider och generationer.

Ur detta växer fram några mer konkreta delsyften:
- att förstå hur fjällandskapet, dess diskreta infrastrukturer och bilden av det har formats som "rörelsearv";
- att genom en mer nyanserad artikulering av detta arv höja fjällandskapets status och eventuellt aktualisera bevarandeidéer;
- att genom samverkan mellan kulturmiljövård, naturvård och fjällandskapets aktörsintressen (museer, idrott, miljö, friluftsliv, turistorganisationer och -företag) utveckla idéer om gemensamt bruk och bevarande av rörelsearvets platser och miljöer.

Kortfattad teori- och metoddiskussion

Kroppsrörelse i landskapet är underteoretiserat. Vandringens kulturhistoria med Rousseau, Jane Austen, Thoreau och andra stora namn, men också bergsklättrares, politiska ideologers, moralisters och hälsofrämjares idéer om rörelsens förtjänster har behandlats (t.ex. Solnit 2001). Den teoretiska förståelsen av landskapsmonument är ofta knuten till nationalism (Lowenthal 1998, 2008, Hettne et al 2006) och behandlar i regel monument inom traditionella kultur- och naturarvsområden (byggnader, infrastruktur, artrik natur). Detta innebär en kraftig underskattning av rörelsens arv i landskapet som sällan får samma manifesta uttryck knutna till ritualer och kult. Ehn & Frykman (2007) visar emellertid på bredden i monumentaliseringen. Samtidigt har betoningen av rörelse som en praktik för

landskapsförståelse och för grundandet av "life worlds" framhävts av bl.a. Tim Ingold (2000, 2011) och Kirsten Hastrup (2009).

Vi har sökt förena denna framväxande antropologiska/kulturhistoriska förståelse med teori från kroppsrörelsens moderna landskap (motions- och elljusspår), som byggde på idéer från fysiologer (Åstrand 1958, Svensson 2014). Dessa har kallats portabla landskap (Qviström 2013), kännetecknade av reproducerbarhet. I denna praktik, inte minst när den kopplas till träning och fysisk rörelse, är tyst kunskap (Polanyi 1958) viktig. Centralt i projektet står också att i text och visualiseringar (kartor, bildmaterial) artikulera och synliggöra rörelselandskapet. Detta har gjorts med utgångspunkt i begreppet "*social articulation*" (Sörlin 1998). Ännu en teoretisk utgångspunkt finns i litteraturen om *place making* och *cultural resource management* (CRM), som betonar det ekonomiska värdet hos artikulerade platser med ikoniska arv (King 2003). Denna har nyligen kompletterats med en litteratur om upphöjandet av platsens värden för hållbar utveckling (Kent 2012) som vi har knutit an till. Vi tänker oss att berättelsens nyansering och djup kan bidra till varsammare bruk, och det finns exempel på just detta från tidigare forskning, bl.a. i Vålådalen och Vasaloppsbygden, där doktoranden Daniel Svensson bedrivit fältstudier under 2013 och 2014 (Svensson 2014).

Vi har närmat oss fjällandskapet med omfattande kännedom om litteraturen; listan nedan över tidigare forskning vittnar om relevanta texter, men det finns många andra.

Forskningen har berört det svenska fjällandskapet generellt, men vi har samtidigt fokuserat på ett antal platser (bl. a. Grövelsjön, Vålådalen, Kirunaområdet), som har studeras utifrån litteratur, arkivmaterial, oral history och möten med lokala företrädare och näringsidkare. Dessa platsers utveckling utgör en grund för mer generella analyser av rörelselandskapens (hittills blygsamma) monumentalisering.

Den historiska utvecklingen har undersökts via arkiv och samlingar: Jamtli, Dalarnas/Västerbottens/Norrbottens museer, Ájtte, Svenska Fjällklubben m. fl. Arkivstudierna har dessutom kompletterats av äldre litteratur och intervjuer (se litteraturlistorna i våra publikationer för en mer detaljerad redovisning).

Det kanske allra viktigaste inslaget i vår forskningsmetod har varit våra fältstudier och de intervjuer och samtal som vi genomförde i anslutning till dessa. Vi valde att göra fältstudier av flera skäl. Ett syfte var att beskriva fysiska spår av äldre rörelselandskap (stigar, skidleder). Ett annat att studera pågående nyetableringar av rörelselandskap - både fysiskt i fält (i form av nya leder, spår etc.) och idémässigt (genom marknadsföringsmaterial, hemsidor etc.).

En fältvistelse genomfördes i Abisko i maj 2014. Vi vandrade då ett stycke längs Kungsleden, innan vi vek av och besökte en meditationsplats längs Dag Hammarskjölds pilgrimsled (ett konkret exempel på hur fysiska och kulturella lämningar tillsammans utgör ett rörelsearv med flera lager). Vi noterade dessutom ett flertal renflyttningsstigar och andra lämningar i Kungsledens närhet.

En längre fältstudieresa i bl.a. Saltoluokta, Nikkaluokta och Kiruna genomfördes under augusti 2014. Då gjorde vi turer i fjällandskapet där vi undersökte lämningar av rörelse i olika former samt hur dessa visualiserats och marknadsförts mot besökare och lokalbefolkning. Vid dessa turer hade vi mycket stor glädje av Inga-Maria Mulks vidsträckta personnätverk och flera decennier långa erfarenhet av arkeologiskt fältarbete. Vi genomförde både kortare och längre rekognosceringsturer i områdena runt Kungsleden och STF-stationen i Saltoluokta,

samt kring familjen Sarris turiststation i Nikkaluokta. Vi utgick från den information som fanns tillgänglig via kartor, marknadsföringsmaterial, arkivmaterial och intervjuer. Sedan vandrade vi i landskapet och studerade de exempel på rörelsearv som vi passerade.

I Nikkaluokta besöktes Tarfala forskningsstation, ca 30 kilometer från Nikkaluokta. Vi vandrade även efter Kungsleden mot Kebnekajse turiststation. Vi följde leden och tog av vid hängbron vid Tjeurajokk och gick sedan stigen mot lågfjället Njunne som går till ett fångstgropssystem med ett hundratal gropar. Fångstgroparna var delvis utmärkta med skyltar, men i trakterna fanns också bra renbetesland, höstslaktgärden, rengärden (både risgärden och stengärden vid Loddobakte) samt vadställen för renar och människor. Tillsammans med berättelserna från renskötare, lokalbefolkning, turister och forskare bildar rörelselämningarna en helhet som kan synliggöras och kontextualiseras betydligt mer än vad som sker i dag. I sällskap med forskare vid Tarfala-stationen genomfördes även helikopterturer i östra Kebnekajseområdet vilket gav översiktsbilder av rörelselandskapet och dess lämningar och möjlighet till samtal med fauna- och vegetationsforskare, naturgeografer med flera och besök vid deras fältförsök och datainsamlingsplatser.

I Saltoluokta gick vi längs Kungsleden upp mot platån ovanför fjällstationen, där vi vandrade i dalgången Áhusjvagge. Stigar av olika slag (turistleder, renskötarleder av äldre och nyare slag, renstigar) bildade ett nätverk av rörelselämningar i landskapet. Arkeologiska lämningar efter jägare och renskötare fanns överallt i dalgången och vi såg spår efter tidiga bosättningar och fångstanläggningar. Sedan rörde vi oss sedan längs med mindre stigar bort mot Bietsávvre/Pietsjaure. Pietsjaure Sijdda är ett litet familjeföretag som drivs av Apmot Erik och Siv Kuoljok där det finns möjlighet att övernatta, äta och anlita båtskjuts. Kalvmärkningsgärdet vid Bietsávvre används fortfarande. I anknytning till rengärdet, under fjället Rasek, besökte vi en fångstarm av sten. Delar av lämningarna var skyltade, men det saknades en berättelse som inkluderade den mångfald av intressen och grupper som rört sig i dessa landskap. Många av platserna har använts av såväl samer som turister och forskare.

Vi fann att det finns en del rörelselandskap som är utmärkta med skyltar och liknande, men att dessa är utspridda och i en del fall svåra att hitta och sällan eller aldrig knyter an till rörelsens landskap som en företeelse att uppmärksamma, som om skyltar och markeringar tillkommit utan att man tänkt särskilt mycket på det. Dessutom är det många stigar och andra lämningar som helt saknar skyltning med historiska kopplingar, vilket medför att det krävs omfattande förkunskaper för att uppmärksamma vad det är man ser eller passerar. För att besökare ska kunna uppmärksamma fjällens rörelsearv krävs på många platser en bättre skyltning. Dock är det en balansgång eftersom lokalbefolkningen å ena sidan inte med självklarhet vill göra besökare uppmärksamma på traditionellt viktiga platser, av rädsla för överutnyttjande. Å andra sidan riskerar besökare som inte har uppmärksammats på rörelsearvet och dess betydelse att omedvetet förstöra det.

Vi identifierade ett flertal värdefulla rörelsearv som har potential att uppmärksammas mer än hittills. Bland dessa kan nämnas rajdstigar, mindre vandringsleder, traditionellt viktiga stigar och fångstgropssystem. Dessa behöver synliggöras, inte bara för turister utan även som ett sätt att bevara lokal kunskap från äldre generationer för framtiden. Detta eftersom sådan kunskapsöverföring från generation till generation, enligt många av dem vi intervjuade, inte längre fungerar i samma utsträckning som tidigare. En annan sak som betonades var betydelsen av att röra sig i fjällandskapet för att förstå det. Att färdas, att vara i rörelse, att fara (*mannadippe*) stärker banden med landskapet och att uppmärksamma de lämningar som färdandet skapat blir därför viktigt för förståelsen av lokal historia, kultur och natur.

Vi har kunnat se att förekomsten av rörelsearv är så omfattande att en heltäckande kartläggning och utmärkning i praktiken inte är möjlig (och kanske inte heller önskvärd). Däremot finns det många platser där olika lager av rörelselämningar möts på ett särskilt intressant eller belysande sätt, såsom där stigar korsas eller där både turister, renskötare, renar och forskare rört sig. Dessa platser är utmärkta exempel på hur lager på lager av rörelse har format landskapet och kan därför särskilt övervägas om man vill göra ett urval platser för fördjupad artikulering, eventuellt för att motivera bevarande/skydd eller marknadsföring.

Vi genomförde under vår vistelse i Norrbotten ett flertal intervjuer med lokalbefolkning, turismföretagare och andra intressenter, bland annat i Nikkaluokta (Anna Sarri, Olof Sarri), Ruokto (Per-Eric Kuoljok), Årosjokk (Ann-Catrin Stenberg och Hans-Göran Partapuoli) samt mer informella samtal med ett stort antal personer. Ett gemensamt drag i dessa intervjuer var viljan att uppmärksamma rörelsearvet på ett sätt som både synliggör det i besöksnäringen men också bevarar det och stärker den lokala identiteten. Tidigare har fältbesök gjorts även i Vålådalen, Grövelsjön och Sälen. Dessa fältstudier har ytterligare stärkt intrycket av att rörelselandskapen behöver uppmärksammas tydligare, och att detta kan göras så att olika intressen (lokalbefolkning, besöksnäring, friluftsliv, rennäring etcetera) tillvaratas.

Projektets huvudsakliga resultat och effekter

Projektet har resulterat i ett par teoretiska begrepp som har stor potential. Begreppen *rörelsearv* (*movement heritage* eller *mobility heritage*) och *rörelselandskap* (*landscape of mobility*) har redan visat sig vara verkningsfulla i artikulerandet och analysen av rörelsens betydelse för landskapet. Men vi menar att begreppen har en än större potential. De kan förändra synen på landskapets kulturarv och bidra till en uppvärdering av tidigare osynliggjorda lämningar. Begreppen blir ett medel för att uppmärksamma detta småskaliga kulturarv som blir allt viktigare för såväl lokalbefolkning som besökare i och med att konkurrensen om markanvändningen i fjällen ökar. Rörelsearvet kan förändra och fördjupa kulturarvet i många landskap, inte minst i fjällen. Forskning om friluftslivets utveckling i fjällen pekar på att aktiviteten får en allt större betydelse, på bekostnad av platsen (Fredman, Wall-Reinius et al. 2014). Det är alltså *vad* besökaren gör, snarare än *var*, som är avgörande. En sådan utveckling kan för all del bidra till ökad turism i delar av fjällvärlden, men för många platser skulle en sådan utveckling vara förödande. Avlägsna platser med dåliga kommunikationer kan inte konkurrera om besökare på grundval av de aktiviteter som erbjuds. I stället är det platsens unika egenskaper och värden som kan locka. Platser som Vålådalen och Nikkaluokta har framgångsrikt odlat sådana värden, och vi menar att rörelsearvet har potential att stärka platsens roll i besöksnäringen, med en mer hållbar och småskalig turism som följd.

Landskapets rörelsedimension, rörelse och hållbarhet i Antropocen är ett annat tema som vi uppmärksammat. Antropocenbegreppet har fäst uppmärksamheten på de mänskliga avtrycken på planeten; skalan i denna diskussion är gärna just planetär och det är jorden som biogeokemiskt och fysiskt fenomen som i regel står i centrum. Men också kulturellt handlar det om betydande avtryck. Här finns åtskilligt för kulturminnesforskningen att fundera över. I projektet arbetade vi intensivt med en artikel för den första egentliga forskningsbaserade volymen om turism under Antropocen. Här följer ett utdrag ur artikelns Conclusions-avsnitt:

> “The mountain landscapes we have studied are in a sense refuges for those weary of civilization, and they have a long history in that tradition. But they could also be seen as

> examples of sustainable landscape use. The traveler visiting Vålådalen does not only affect the place but is also affected in return. In that sense, small-scale, slow, ecological tourism on a local or national scale could also have far-reaching effects on anthropogenic change globally.
>
> Such a 'place ethic', in analogy with the 'land ethic' of Aldo Leopold (1949), implies that tourists are responsible not only for their impact on the destination but also for bringing something back – to let the destination have an impact on their everyday life. The famous land ethic quote by Leopold reads: "A thing is right when it tends to preserve the integrity, stability, and beauty of the biotic community. It is wrong when it tends otherwise" (Leopold 1949, p.224-225). An Anthropocene tourism land ethic could be phrased thus: "A tourist is right when s/he tends to preserve the integrity, stability, and beauty of the landscape as a whole and its human and biotic communities. S/he is wrong when s/he tends otherwise."
>
> The Anthropocene scale is global and geological, but in order to manage this new reality we should also pay attention to local examples, and indeed extend the scales to our inner worlds of bodily experience. After all, the world is a patchwork of landscapes, some more sustainably managed than others. Landscapes of mobility show that landscape use over long periods of time does not necessarily change the physical geography to any larger extent (but certainly the imaginative). If these landscapes can become an inspiration for how to interact with the world, tourism could be part of dealing constructively with the dilemmas at hand, rather than accelerating the problems."

Denna slutsats utgör också en del av det svar vi i projektet försökt formulera på den stora och svåra frågan om sambandet mellan rörelse och hållbar turism – kan rörelsearvet vara en nyckel till hållbart brukande av landskapet? Det var vår centrala hypotes, och vi anser att vi har funnit ett flertal punkter där svaret är bekräftande.

Stigar och andra rörelsearv kan ses som ett slags komplexa kunskapskorridorer, där olika praktiker, ambitioner och spänningar allt tydligare kanaliseras. Många intressegrupper och aktörer kan med fog hävda att de historiskt sett har varit medskapare av fjällens rörelsearv, och ännu fler har ett intresse i att använda och definiera dessa lämningar i dag. Men detta mångfacetterade brukande till trots, är stigar, vandringsleder och andra rörelsearv relativt småskaliga och har hittills bara haft marginella effekter på lokal ekologi och landskap. Samtidigt är deras betydelse för förståelsen av landskapet desto större. Vi har i projektet pekat på hur det långa historiska brukandet av fjällens rörelsearv, i kombination med den mångfald av intressen som använder dessa lämningar i dag, visar på ett kulturarv som understryker möjligheterna till hållbar markanvändning. Detta är av särskild vikt i en tid när kombinationer av bevarandeintressen och brukande är tydliga konfliktområden.

Vi har också tänkt åtskilligt kring artikulering och synliggörande av rörelsearven. Vilka intressen och motsättningar kan finnas mellan olika grupper av brukare, lokalbefolkning, turister, forskare och natur- och kulturvårdsförvaltare? Vi har intrycket att man kunde komma längre när det gäller att formulera gemensamma intressen. Rörelselandskapet kan ha en funktion också genom att fungera som arena för överenskommelser och ett delande av landskapet.

Vår forskning har brutit ut rörelseanalysen ur dess traditionella sammanhang, som handlat om till exempel mobilitetens ekonomi, geografi, och kulturella skillnader (etnologi). Vår analys skiljer sig från tidigare genom att vara mer integrativ och förena nuet med historien i

landskapets bruk och lämningar. Ur detta har uppstått möjligheter till en *re-kontextualisering* av rörelsens betydelse för landskapsförståelse och hållbart brukande.

Resultatens placering i förhållande till nationell och internationell översikt av tidigare forskning inom området

Tidigare forskning har visat på betydelsen av rörelse i formandet av landskapsförståelse och *life worlds* (Ingold 2000, 2011, Hastrup 2009). Rörelse är också en central del i en norsk undersökning av samisk kunskapstradition (Nergård 2006) som i projektet främst inspirerat Mulks forksning. Likaså har formeringen av kulturarv och de processer som används för att artikulera och synliggöra historiska lämningar belysts av ett flertal forskare (exempelvis: Lowenthal 1998, 2008, Sörlin 1998). Att, som vi har gjort i det här projektet, behandla *lämningar av rörelse som ett materialiserat kulturarv* har hittills inte varit något utbrett perspektiv. Våra resultat pekar på så vis ut en delvis ny riktning vad gäller forskningen om kulturarv, och i förlängningen också vad gäller det praktiska förvaltandet av dessa.

Rörelsearvet visar på möjligheterna i den forskning om turism, platsskapande och kulturella resurser som det senaste decenniet har gjorts internationellt (exempelvis: King 2003, Kent 2012). Vår forskning pekar på betydelsen av att bevarandet av de enskilda kulturarven kompletteras med ett vidare bevarandeperspektiv, där uppdraget också handlar om att skydda och förvalta lokala, regionala och globala *life worlds* för kommande generationer. Vi utesluter inte att RAÄ:s bevarandeuppdrag kan utvecklas i detta ljus.

Rörelsearvet är ett innovativt koncept som kan engagera nya grupper (vandrare, löpare, skidåkare med flera) i kulturarvsdebatten. Tidigare forskning har visat att idrottens landskap på senare år i flera fall har lyckats kombinera bevarande med fortsatt brukande, till gagn för såväl turism som lokal ekonomi och naturvärden (Svensson 2014), i linje med annan forskning om både kultur- och naturarv på senare år (Ernstson, Sörlin & Elmqvist 2008). Våra resultat visar på en stor bredd av aktörer som har delvis gemensamma mål med det lokala kulturarvet. Genom att artikulera och synliggöra rörelsearvet menar vi att dessa aktörer får större möjligheter att skydda och fortsatt bruka de kulturellt och ekologiskt betydelsefulla lämningar som rörelsearvet utgör.

Resultatets relevans för kulturmiljön, kulturarvet och kulturmiljöarbetet

Rörelsearvet är inte bara föremål för ett slags bevarandeuppdrag utan också viktigt i daglig praktik för en rad olika grupper. Vi ser därför två faser av det fortsatta arbetet:

Fas 1: Identifierings- och artikulationsfas – med fokus på att upptäcka och skriva fram rörelsearvet. Det finns otaliga lämningar i landskapet, som i vissa fall har uppmärksammats på ett bristfälligt sätt och i andra fall helt ignorerats. Det finns därför ett stort behov av att identifiera rörelsearvets lämningar och att förstå dem i en historisk kontext.

Fas 2: Fas för reflexivt arbete – där forskare, kulturarvsförvaltare och lokalbefolkning i samverkan med andra intressegrupper utarbetar former för synliggörande, representation och främjande av detta kulturarv som bidrar till ett långsiktigt, hållbart brukande och förvaltande.

Vi har genomfört en liten men viktig del av det förstnämnda arbetet (fas 1) och utifrån våra resultat formulera begrepp och idéer kring det senare (fas 2).

Rörligheten och dess historiska och samtida materialitet är inte bara en tillgång utan även ett problem, beroende på omfattning, plats, skala och förankring bland lokalbefolkning och andra som är beroende av landskapet. Välkända och vanligt förekommande markanvändnings-konflikter (mellan lokalbefolkning, motorbaserade turister, vandrings- och friluftsturism, gruvintressen, skogsbruk, vägar, vattenkraft o.s.v.) kan förstås på nya sätt genom våra begrepp. Rörelsearvet understryker kulturarvets rumsliga utsträckning – inte bara platser, monument och byggnader, men inte heller enbart immateriellt kulturarv. Rörelsearvet är en slags kombination – en landskapets immateriella dimension, samtidigt också det immateriella kulturavets rumsliga förankring. Jojk, sång, musik, poesi, litteratur, konst och andra immateriella kulturarv är påfallande ofta, särskilt i fjällen, kopplade till landskapet och till rörelse. Att artikulera och synliggöra rörelsearv i landskapet kan därför även bidra till ökad förståelse för andra aspekter av kulturarvet.

Vi är övertygade om att våra forskningsresultat kan bidra till konkret utveckling av kulturarvsförvaltningen. Rörelsearvet kan ligga till grund för en ny aspekt av RAÄs bevarandeuppdrag: fjällens rörelselandskap, som kan jämföras med formandet av kulturarvet ”Norrbottens teknologiska megasystem” vid Kiruna (2001) för den fysiska infrastrukturen. De organisationer vi har samverkat med i projektet har också uttryckt intresse för att arbeta vidare med rörelsearvet inom ramen för deras verksamhet (bl.a. Ájtte och Laponiaförvaltningen).

Den långsiktiga, småskaliga påverkan som rörelsearvet exemplifierar pekar på möjligheter till samverkan mellan många olika intressen utan att landskapet förändras i stor skala. Begreppet rörelsearv är intuitivt på så sätt att många olika aktörer kan relatera till det, vilket vi har fått bekräftelse på under våra fältstudier och i de sammanhang där vi har presenterat resultat från projektet. Men det är även komplext och ger utrymme för en långsiktig dialog kring hur diskreta lämningar i liten skala kan uppmärksammas och förvaltas.

Resultatspridning - nuläge och framtidsläge

Projektet har resulterat i flera artiklar som är publicerade eller står i begrepp att bli det. Betydelsen av rörelsearv och rörelselandskap för turism och hållbart brukande av känsliga landskap har behandlats i ett antologibidrag (Svensson, Sörlin och Wormbs 2015, se nedan). Här har vi fokuserat på hur rörelsearvet, genom sitt synliggörande av småskaliga och hållbara landskapsanvändningar, kan bidra till hållbar turism i fjällen. Kapitlet kommer att ingå i en engelskspråkig antologi med en rad framstående turism-forskare och kulturgeografer, och vi bedömer att texten har goda möjligheter att få stor spridning även internationellt.

Vi har även skrivit ett kapitel om höghöjdsträning, där idrottens rörelsearv och landskapets betydelse för träning behandlas (Svensson och Sörlin 2015, se nedan). Kapitlet publiceras inom kort i en antologi på franska, men kommer också att utvecklas vidare och publiceras på engelska eller svenska.

En populärvetenskaplig artikel (Svensson 2014, se nedan) har publicerats i branschtidningen *Utemiljö*, som riktar sig till företag, föreningar och offentliga verksamheter inom trädgård, anläggning, park, natur och fritid. Här var syftet att förklara begreppet rörelsearv och beskriva hur det kan användas för att fördjupa och stärka förvaltningen av utemiljöer, både offentliga och privata sådana.

Slutligen kommer en artikel om samiska symboler för rörelse och resande under medeltiden och den tidigmoderna perioden att publiceras (Mulk 2015, se nedan). En populärvetenskaplig text på svenska med liknande tema ska också publiceras under hösten 2015.

Artiklar och konferenspapper

Svensson, D. och Sörlin, S. (2015). 'Science, sport and environment: the development of high-altitude training methods after 1945', Fransk titel: 'Science, Sport et Environnement : le développement des techniques d'entraînement en altitude depuis 1945' i *La médecine au chevet du mouvement (1945-2015).* Paris: Editions Glyphe.

Svensson, D., Sörlin, S. och Wormbs, N. (2015). 'The movement heritage – scale, place, and pathscapes in Anthropocene tourism' i Gren, Martin and Huijbens, Edward (red.), *Tourism and the Anthropocene*. London: Routledge.

Svensson, D. (2014). 'Go' känsla i fädrens spår?' i *Tidningen Utemiljö* 7/2014, s. 40-41. (2014: Marietorp Förlag).

Mulk, I.-M. (2015). 'Sacred Landscapes and Conflict Transformation. Sami shamans, boats and skis: symbols of travel within Nordic cultural landscapes of colonial encroachment in the medieval and early modern periods' Ska presenteras och publiceras i samband med en konferens arrangerad av: *ISARS – International Society for Academic Research on Shamanism*, med stöd av *European Cultural Centre of Delphi* (ECCD) in Greece (http://www.eccd.gr/intro.jsp) October 9-13, 2015.

Mulk, I-M. (2015). 'Samiska jägare, skidåkning och kosmisk jakt'. Publiceras på svenska under 2015.

Konferenspresentationer
'Rörelsens kulturarv: Att synliggöra diskreta lämningar för hållbar turism', presenterad 14 oktober 2014 på *Towards Excellence in Cultural Tourism Workshop*, Hindås.

'Fjällens rörelsearv: diskreta monument i hållbar fjällutveckling', presenterad 13 maj 2014 på *Kunskapskonferensen Storslagen fjällmiljö*, Östersund.

'The Movement Heritage: Discrete Monuments and Sustainable Development in the Swedish Mountain Range', presenterad 5 november 2014 på *Polarforum*, Stockholm.

'Fjällens rörelsearv: Hållbar fjällutveckling och lokal kunskap', presenterad 4 februari 2015 på *Kunskapskonferensen Storslagen Fjällmiljö,* Ammarnäs.

'The Movement Heritage: Training, History and Sustainable Landscape Use', presenterad 7 maj 2015 på *Running and Landscape,* Swedish University of Agricultural Sciences (SLU), Alnarp.

Daniel Svensson medverkade även vid den internationella idrottskonferensen, ECSS – European College of Sport Science – i Malmö 24-27 juni 2015 (arrangerad av universiteten i Lund och Köpenhamn tillsammans med Malmö Högskola) med 2 500 deltagare där han

belönades med Young Investigators Award och erbjöds publicering av sitt inlägg i tidskriften *European Journal of Sport Science*.

Utöver ovanstående publikationer och presentationer har resultat från projektet förmedlats via möten, samarbeten och andra kontakter. Vi har bland annat besökt Ájtte och Laponiaförvaltningen i Jokkmokk samt Sametinget i Kiruna. Med dessa institutioner har kontakter etablerats, som kommer att bli nyttiga i vårt fortsatta arbete. Det har funnits ett stort intresse för att ta del av våra resultat och en del av de ovan nämnda organisationerna kommer att medverka som partners i kommande forskningsprojekt (se nedan). En kontakt som togs i Östersund 2014 med Tomas Kuhmunen, GIS-operatör vid Sametinget, ledde senare till ett besök i Kiruna där vi i samråd med Tomas gick igenom deras arbete med att kartlägga samiska lämningar kopplade till renflyttning. Samtal med representanter från Ájtte gav också fördjupade kontakter som har varit nyttiga under projektets gång. I augusti besökte vi Ájtte och den i samma byggnad hemmahörande Laponia-förvaltningen, vilket gav flera uppslag för eventuella fortsatta forskningsinsatser. Slutligen har vi genom samtal med företrädare för bl.a. STF och Friluftsfrämjandet fått en bekräftelse på att den forskning vi bedriver är relevant för deras målgrupper och att de är intresserade av att ta del av våra resultat längre fram. I fallet STF. Vi har även medverkat vid STI-konferansen 2015 i Fornebu, Oslo, där stigens roll för kulturarvet, friluftslivet och turismen diskuterades. Konferensen arrangerades av Den Norske Turistforening. Vi har etablerat kontakter med ledande personer i både STF och DNT.

Vi medverkade vid invigningen av Laponia världsarvsförvaltnings nya Naturum i Stora Sjöfallet i september 2014. Vi har även medverkat vid projektmöten inom ramen för Naturvårdsverkets forskningssatsning Storslagen fjällmiljö och RAÄ/NV:s gemensamma utlysning inom vilken vårt projekt har finansierats.

Nya idéer och projekt

Utifrån den forskning som har bedrivits, och de begrepp (*rörelsearv* och *rörelselandskap*, på engelska *landscapes of mobility* och *movement heritage* eller möjligen *mobility heritage*) vi lanserat har nya idéer om vidare forskning vuxit fram. I samverkan med två av de övriga projekt som ingick i Naturvårdsverkets utlysning *Storslagen fjällmiljö*, har Sörlin och Svensson sökt och beviljats medel för projektet *Vägar till mångfunktionella landskap: en pilotmodell i Jämtlandsfjällen*. Projektet kommer att pågå under 2016-2017 och förenar idéer från vår forskning om rörelsearv med kvalitativ och kvantitativ forskning inom kulturgeografi och turismstudier (bland andra medverkar Sanda Wall-Reinius och Peter Fredman, ETOUR/Mittuniversitetet och Annika Dahlberg, Stockholms universitet). Syftet är att studera hur ett hållbart mångfunktionellt landskap, med plats för många värden, intressen och behov, kan förvaltas. Vi kommer att använda södra Jämtlandsfjällen som pilotmodell för att analysera flexibla former av natur- och kulturmiljövård, där skyddsvärden kombineras med hänsyn till lokala behov, utveckling av upplevelsevärden och turism, och för att analysera framtida organisation, förvaltning och finansiering av fjälleder.

Svensson och Sörlin har också inlett ett samarbete med forskare i Italien (Napoli), Storbritannien (Cardiff) och Norge (Oslo), angående historiebruk kopplat till hållbar turism, slow food, pilgrimsvandringar och idrottsrelaterad turism. Stigar och leder står i fokus. En ansökan om projektmedel har inlämnats till den europeiska HERA-utlysningen *Uses of the past*, med projektnamnet *Past Pathways, Future Prospects: Innovation in Slow Landscapes*.

Båda de ovanstående projekten är i hög grad ett resultat av vår forskning kring rörelsearv. Genom att kombinera våra tidigare resultat och perspektiv i nya tvärvetenskapliga och internationella nätverk och projekt har vi förhoppningar om att ytterligare utveckla och fördjupa förståelsen av rörelsearv, i fjällen men också i andra landskap.

Vi har dessutom fortsatt en ambition om att genomföra en särskild studie om samer och andra urbefolkningars rörelsemönster som förebilder, moraliskt och idrottsligt (jfr Yttergren 2012).

Slutligen, och som tidigare nämnts, menar vi att våra idéer om rörelsearvet har potential att förändra och utveckla synen på kulturarv, särskilt i fjällområdena. På de konferenser där vi har lagt fram resultat har begreppet rörelsearv skapat stort intresse. Det kan intuitivt förstås av alla som arbetar med kulturmiljövård i fjällen – många har egna exempel och ser behovet av att uppmärksamma dessa. Samtidigt rymmer det en komplexitet och ett djup som gör det möjligt att diskutera bevarandeuppdraget och relationen mellan natur- och kulturarv. Vi har för avsikt att söka medel för ett projekt där våra resultat kan spridas inom kulturmiljövården och bland lokala aktörer, för att rörelsearvet ska kunna synliggöras i praktiken. Förhoppningsvis kan detta ske i samverkan med företrädare för Riksantikvarieämbetet.

Referenser

Ehn, B. & J. Frykman (2007). *Minnesmärken: Att tolka det förflutna och besvärja framtiden*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Ernstson, H., S. Sörlin, T. Elmqvist 2008. ”Social Movements and Ecosystem Services; the Role of Social Network Structure in Protecting and Managing Urban Green Areas in Stockholm”. *Ecology and Society* 13 (2): 39. [online] URL: http://www.ecologyandsociety.org/vol13/iss2/art39/

Fredman, P., Wall Reinius, S., Sandell, K. Lundberg C., Lexhagen, M., Bodén, B & Dahlberg, A. (2014). *Besök och besökare i fjällen - Resultat från en undersökning avseende svenskarnas fritidsaktiviteter i fjällen, besök i olika fjällområden, landskapsrelationer, fjällen i sociala medier, upplevelser av vindkraft och attityder till skyddad natur*. Mid-Sweden University, ETOUR, Report 2014:3.

Hastrup, K. (2009). “Taking the Life World Seriously in Environmental History” i Sörlin, S. and Warde, P. (red.), *Nature’s End: History and the Environment*. London: Palgrave Macmillan.

Hettne, Björn, Sörlin, Sverker och Östergård, Uffe (2006). *Den globala nationalismen*. Stockholm: SNS Förlag.

Ingold, Tim (2000). *The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.

Ingold, Tim (2011). *Being alive: essays on movement, knowledge and description*. London: New York: Routledge.

Kent, E. (2012). “Placemaking as a New Environmentalism: Reinvigorating the Environmental Movement in the 21st Century”. <http://www.pps.org/reference/placemaking-as-a-new-environmentalism/>. Visited September 20th, 2014.

King, T. (2003). *Places That Count: Traditional Cultural Properties in Cultural Resource Management*. New York: Altamira Press.

Leopold, Aldo (1949). *A sand county almanac*, Republished 1987 (ed. Robert Finch), New York and Oxford: Oxford University Press.

Lowenthal, David (2008). "Authenticities Past and Present" i *The Journal of Heritage Stewardship*, 5(1), s. 6-17.

Lowenthal, David (1998). *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mulk, I.-M. (2015). 'Sacred Landscapes and Conflict Transformation. Sami shamans, boats and skis: symbols of travel within Nordic cultural landscapes of colonial encroachment in the medieval and early modern periods' Ska presenteras och publiceras i samband med en konferens arrangerad av: *ISARS – International Society for Academic Research on Shamanism*, med stöd av *European Cultural Centre of Delphi* (ECCD) in Greece (http://www.eccd.gr/intro.jsp) October 9-13, 2015.

Mulk, I-M. (2015). 'Samiska jägare, skidåkning och kosmisk jakt'. Publiceras på svenska under 2015.

Nergård, Jens-Ivar (2006). *Den levende erfaring: En studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Polanyi, M. (1958). *Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy*. Chicago: University of Chicago Press.

Qviström, Mattias (2013). "Landscapes with a heartbeat: tracing a portable landscape for jogging in Sweden (1958–1971) i *Environment and Planning A*, 2013(45), s. 312 – 328.

Solnit, Rebecca (2002). *Wanderlust. A History of Walking*. London: Verso.

Svensson, D. (2014). "I fäders spår? Längdskidåkningens landskap som kulturarv" i *RIG - kulturhistorisk tidskrift*, vol. 96, nr. 4, s. 193-212.

Svensson, D. and Sörlin, S. (2015). 'Science, sport and environment: the development of high-altitude training methods after 1945', French title 'Science, Sport et Environnement : le développement des techniques d'entraînement en altitude depuis 1945' in *La médecine au chevet du mouvement (1945-2015)*. Paris: Editions Glyphe.

Svensson, D., Sörlin, S. and Wormbs, N. (2015). 'The movement heritage – scale, place, and pathscapes in Anthropocene tourism' in Gren, Martin and Huijbens, Edward (eds.), *Tourism and the Anthropocene*. London: Routledge.

Svensson, D. (2014). 'Go' känsla i fädrens spår?' in *Tidningen Utemiljö* 7/2014, pp. 40-41. (2014: Marietorp Förlag).

Sörlin, S. (1998). “Monument and Memory” i *Worldviews: Global Religions, Culture, and Ecology*, 2(3), s. 269-279.

Yttergren, Leif (2012). *Träna är livet: träning, utbildning och vetenskap i svensk friidrott, 1880–1995*. Malmö: idrottsforum.org

Åstrand, P-O. (1958). *Hur ska man få bättre kondition?* Stockholm: Forum.

Bilder
Bifogas

Ekonomisk slutredovisning
Lämnas på separat blankett